

Pozsony Ferenc

CSALÁD- ÉS HÁZTARTÁSSZERKEZET PÁVÁN (2010)

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy az erőszakos kollektivizálás és iparosítás a 20. század második felében hogyan rendezte át egy orbaiszéki falu korábbi életstratégiáit, család- és háztartásszerkezetét. Az eddigi szakirodalmi eredmények tükrében azt feltételezem, hogy a gyökeresebb gazdasági, társadalmi és politikai változások folyamatosan átalakítják az egyének életmódját, a családok és háztartások korábbi szerkezetét és annak szervezését.¹

Faragó Tamással együtt úgy vélem, hogy a *család* a társadalomnak olyan alapintézménye, melynek tagjai jól meghatározott interakcióban, kapcsolatban állnak, specifikus társadalmi és rokoni szerepeket töltenek be, sajátos funkciókat látnak el, biztosítják az utódok nemzését, felnevelését, ugyanakkor fontos szerepet játszanak a nemi, nemzedéki, társadalmi, felekezeti, lokális és az etnikai azonosságtudat kiépítésében is. Tagjait rendszerint az egymás iránti szolidaritás, kölcsönös bizalom, erkölcsi felelősség és egyfajta életmódközösség köti össze.²

A családok egyik legalapvetőbb formája a nukleáris família, mely rendszerint egy férfit és egy nőt, valamint azoknak a társadalom által elismert utódaikat foglalja magában. A kiterjesztett család esetében a nukleáris familiához már mindkét ágon, tehát a férj és a feleség részéről is kapcsolódhatnak különböző személyek. A kiterjesztett családnak két alapvető formája van: az első változat általában egy nukleáris családból, valamint egy vagy több, nem családot alkotó

rokonból áll, míg második formája rendszerint több nukleáris család kapcsolatából jön létre. A különböző családformák kialakulását és működését sajátos helyi, regionális gazdasági, társadalmi, politikai, rokoni és kulturális tényezők határozzák meg.³

Az egy *háztartás*ban élők rendszerint különböző rokoni (vérségi, affinális, fiktív), jogi vagy funkcionális kapcsolat fűzi össze. Mindez biztosítja az egyének legszükségesebb létfeltételeit (élelmet, ruházatot, lakást, védelmet), különböző gazdasági funkciók (termelés, fogyasztás) betöltését, kisgyermek és fiatalok szocializációját, valamint a biztonságot nyújtó otthon működéséhez szükséges anyagi és lelki feltételeket.⁴

A családot és a háztartást olyan dinamikus, folyamatosan változó társadalmi, gazdasági, művelődési entitásnak tartjuk, mely rugalmasan, ciklikusan változik a különböző nemzedékek megszületése, felnevelése, családalapítása, dominanciája, gyermekvállalása, előregedése és elhalálozása közben.⁵

A pávai faluközösség magját egészen a 19. század közepéig szabad státuszú, református családok és személyek alkották. Ez a domináns réteg meghatározó szerepet játszott a falu gazdasági, társadalmi, művelődési, oktatási és egyházi életében, befelé és kifelé is azt reprezentálta, hogy a település felekezeti homogén, színreformátus magyar település. A hivatalos népszámlálások adatai azonban azt jelzik, hogy Páva felekezeti szerkezete 1850-től fokozatosan megváltozott.⁶

Év	Összesen	Ortodox	Gkat.	Rkat.	Ref.	Evang.	Unit.	Izr.	Egyéb
1850	898	40 (4,45%)	0	298 (33,18%)	560 (62,36%)	0	0	0	0
1880	870	9	20	219	621	0	0	0	1
1890	807	0	30	264	509	0	0	4	0
1900	777	27	0	260	484	2	0	4	0
1910	1089	39	10	440	587	3	2	8	0
1930	941	57	3	376	489	0	7	7	2
1941	1009	36 (3,56%)	1	411 (40,73%)	540 (53,51%)	0	1	5	15

¹ KOVÁCS Emese 1978, 173.

² FARAGÓ Tamás 1983, 216–254; Uő 2000, 454.

³ Uo., 458.

⁴ Uo., 455.

⁵ Uo., 461–469.

⁶ Lásd VARGA E. Árpád 1998, 156. Megjegyezzük, hogy a központi és a helyi kommunista hatalom nyíltan az ateizmust hirdette, így az 1945–1989 között végzett népszámlálások idején tudatosan nem rögzítették a lakosok felekezeti hovatartozását, s nem is adtak közre falusoros felekezeti adatokat.

A fenti táblázat adatai szerint a helyben élő római katolikusok száma 1900–1910 között hirtelen 260-ról 440-re emelkedett. Látványos gyarapodásukat elsősorban az idézte elő, hogy a háromszéki havasokban zajló, ipari léptékű fakitermelés, valamint a Páván alapított fűrészüzemek nagyon sok más felekeze-

tű kézműves, munkás betelepődését tették lehetővé, akik rendszerint közelebbi vagy távolabbi szinkatolikus falvakból, településekből érkeztek.

Páva népességének etnikai szerkezete, a hivatalos népszámlálások alapján, 1850–1966 között így változott:⁷

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Cigány	Zsidó	Egyéb
1850	898	39	814	0	45	0	0
1880	870	18	822	0	0	0	30
1890	807	30	753	2	0	0	22
1900	777	27	718	1	0	0	31 (cigány)
1910	1089	36	1024	3	0	0	26
1920	949	49	893	0	0	6	1
1930	941	58	881	0	0	0	31
1941	1009	44	962	1	0	0	2
1956	897	–	–	–	–	–	–
1966	865	79	786	0	0	0	0

A románság száma ebben az orbaiszéki településben a 17–19. századok idején is elenyésző volt. Mivel ők ebben a református jellegű faluban viszonylag kis felekezeti és etnikai csoportot alkottak, nem tudtak önálló egyházi és iskolai intézményeket kialakítani vagy működtetni, fokozatosan hasonultak a helyben többséget alkotó székelység életmódjához, gazdasági és társadalmi szerkezetéhez, valamint nyelvjárásához és kultúrájához.

A pávai magyar ajkú cigányság száma a faluban 1880–1910 között viszonylag alacsony volt, a népességösszeírások rendszerint 30 személyt regisztráltak. Az első romániai hivatalos népszámlálás alkalmával (1930) is csak 31 cigány személyt jegyeztek a faluban. Habár szinte eltűntek a 20. századi hivatalos népességösszeírásokból, a faluban élő magyarság a cigány közösség folyamatos, látványos növekedését tapasztalhatta a mindennapok szintjén zajló interakciók és találkozások alkalmával, különösen az 1962-es kollektivizálást követő évtizedekben.

Mivel a falu a 20. század közepére gyakorlatilag összeépült a szomszédos Zabola községgel, legutóljára csak az 1966-os hivatalos romániai népszámlálás idején regisztrálták külön a pávai lakosok adatait. Az itt élő személyekre, családokra vonatkozó későbbi információkat már csak a Zabolával kapcsolatos adatsorokban találjuk meg.

Mivel az 1977-ben, 1992-ben és a 2002-ben végzett népszámlálások eredményei között nem találtunk

megbízható, egyértelműen elkülönített adatokat Páva etnikai, felekezeti és családszerkezetével kapcsolatban, 2010-ben rendre meglátogattunk és megvizsgáltunk minden pávai famíliát. A terepkutatásban elsősorban a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének diákjai vettek részt, akik minden pávai háznál egy olyan kérdőívet töltöttek ki, amely pontosan rögzítette az ott élő férj és feleség foglalkozását, felekezetét és nemzetiségét, valamint a háztartásban együtt élő család szerkezetét.⁸ Az így nyert adatokat más írott nyilvántartások segítségével pontosítottuk, majd utána újból a helyszínen ellenőriztük.⁹ A családlapokon rögzített adatokat számítógépbe vittük be és nem nominatív módszerrel dolgoztuk fel.¹⁰

A kutatás első fázisában bejártuk az egész falut, s rendre megvizsgáltuk, hogy összesen hány lakott, üres házat vagy épület nélküli üres telket találunk annak belterületén. A 2010-ben végzett rendszeres családszerkezeti vizsgálat során a helységben összesen 394 házzal ellátott telket regisztráltunk. Ezek közül 22 teljesen üres telek volt, tehát azt elsősorban zöldséges és gyümölcsös kertként használják, ugyanakkor 50, még álló házban már senki sem lakott. A helyben születettek, vagyis az *idevalósiak* összesen 241 házban éltek, míg 9 házat már innen korábban elszármazottak és idegenek (*jöttmentek*) laktak időszakosan, általában nyaranta vagy különböző ünnepek idején. A családlapos felméréssel összesen

⁷ VARGA E. Árpád 1998, 120.

⁸ Hasonló kutatást végeztünk már az épülő észak-erdélyi autópálya szomszédságában fekvő Magyarfenesen is. Lásd POZSONY Ferenc 2009, 143–144.

⁹ A kitöltött kérdőíveket Aczél Anikó és Dóczé Levente ellenőrizte a helyszínen. Munkájukat ezúton is köszönöm.

¹⁰ Az adatok számítógépbe való bevitelét és feldolgozását Nagy Áron végezte el, akinek munkáját ezúttal is köszönöm.

828 *idevalósi* személyt regisztráltunk a faluban. Ezek közül 392 cigánynak, 344 magyarnak és 92 pedig románnek deklarálta önmagát.

A Páván élő magyar ajkú cigányok terepmunkánk során nyíltan elmondták, hogy a magyar nemzetiségű tanárok, tanítók és hivatalnokok legtöbbször magyarként regisztrálták őket a korábbi hivatalos népszámlálás idején. Az általunk szervezett census keretében az adatokat szolgáltató egyént elsősorban saját bevallása alapján vezettük be cigánynak, magyarnak vagy románnek. Akiket nem tudtunk személyesen kikérdezni, azokat saját családtagjainak vagy szomszédainak segítségével soroltuk be. Az utóbbiak elsősorban sajátos etnokul-

turális jegyek alapján minősítették falustársaikat, szomszédait.

Páván a székely-magyarok 2010-ben már kisebbségbe kerültek a településben élő magyar ajkú cigányokhoz képest. A családlapos felmérés azt igazolta, hogy a magyar ajkú cigány családokat jóval nagyobb mértékű természetes gyarapodás jellemezte, különösen a kollektivizálást követő időszakban. A statisztikai adatok ugyanakkor azt jelzik, hogy a románok száma a faluban gyakorlatilag megduplázódott a 20. század második felében.

A Páván élő férfiak és feleségek¹¹ etnikuma, a 2010-es családlapos felmérés szerint, a következőképpen alakult:

Nemzetisége	Férjek	Feleségek
Magyar	123 (58,29%)	150 (62,24%)
Román	28 (13,27%)	28 (11,61%)
Cigány	59 (27,96%)	63 (26,14%)
Holland	1 (0,47%)	0
Összesen	211	241

A Páván élő férfiak 58,29%-a, feleségeiknek pedig 62,24%-a 2010-ben magyar nemzetiségűnek deklarálta önmagát az összeírásunk idején. Az adatokból rögtön szembetűnik, hogy jóval több (27) feleség, legtöbbször megözvegyülve, él a faluban. A családlapos felmérésből is az derült ki, hogy az asszonyokhoz képest viszonylag kevesebb idős férfi él Páván, akiket a 20. század jelentősebb eseményei (második világháború, kulákozás, kollektivizálás, cseausiszta diktatúra), majd a rendszerváltozást kísérő és követő radikális gazdasági, társadalmi és politikai változások jobban megterheltek.

A felmérés idején a pávai férfiak 13,27%-a, a feleségek 11,61%-a román nemzetiségűnek deklarálta önmagát, ami azt jelzi, hogy e kis orbaiszéki falu lakosságának 12–13%-a román volt 2010-ben.

A magyar ajkú cigány személyek a hivatalos népszámlálás alkalmával legtöbbször magyarnak deklarálják önmagukat a magyar tanítók, tanárok előtt, vagy a helyi magyar értelmiségiek éppen magyarként vezetnek be őket a hivatalos kérdőívekbe, tehát az eddigi összeírások nem tükrözték reálisan a helyben élő székely-magyar és magyar ajkú cigány lakosság reális számát vagy arányát.

Az általunk végzett census egyértelműen azt bizonyította, hogy a magyar ajkú cigányok Páva lakosságának már jelentős részét alkotják. A 2010-ben végzett terepkutatás Páván összesen 828 helyben élő lakost regisztrált, közülük pedig 392 (47,34%) személy magyar ajkú cigánynak deklarálta önmagát. A felmérés azt is bebizonyította, hogy a férfiak/feleségek közel egyharmada (27,96/26,14%) a cigány közösséghez tartozik. Szemléletes tény, hogy a cigány családfők közül 38-an, feleségeik közül pedig 24-en csak alkalmi munkából élnek: nyáron eredei gyümölcsöket (epret, málnát, szedret, áfonyát), gombát és különböző gyógynövényeket gyűjtenek össze, télen pedig egyszerűbb faeszközöket (kosarakat, fakanalakat, seprűket) készítenek. A két világháború közötti korszaktól kezdődően elsősorban az idősebb magyar családoknak, 1962 után már a kollektív gazdaságoknak dolgoztak, 1990-től pedig a helybéli agrárvállalkozóknak végeznek napszámosként munkát.

A Páván élő férfiak és feleségek felekezete, a 2010-es terepkutatásaink szerint, a következőképpen alakult:

Felekezet	Férj	Feleség
református	114 (54,02%)	134 (55,60%)
római katolikus	61 (28,90%)	69 (28,63%)
neoproteštáns	9 (4,26%)	12 (4,97%)
görög katolikus	1 (0,47%)	1 (0,41%)
ortodox	26 (12,32%)	25 (10,37%)
Összesen	211	241

¹¹ A faluban 2010-ben azért élt 27-tel kevesebb férfi, mint feleség, mivel az erősebb nem soraiból jóval többen és korábban haltak

meg. Ennek eredményeképpen napjainkban számos csonka-család működik Páván.

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy a férjek és feleségek több mint fele napjainkban is református felekezeten él. Habár a Páván élő magyar ajkú cigányok jelentős része formálisan a református egyházhoz tartozik, azzal általában csak lazább kapcsolatot tart fenn. Gyerekeiket rendszerint megkereszteltetik, fiataljaik pedig az utóbbi évtizedekben már egyházi esküvőt is szerveznek, elhunytjaikat mindig református lelkésszel temették el. Az egyházi szertartásokat nagyon ritkán látogatják, gyerekeik egészen az utóbbi évekig nem vettek részt rendszeres vallásos oktatásban. Legtöbben az 1–4. osztály során le is morzsolódtak az iskolai oktatásról. A pávai cigány családoknál is egyfajta privatizáltabb, kevésbé formalizált, családiabb vallásosság figyelhető meg: egyházi és családi ünnepeik alkalmával rendszerint egy tekintélynek örvendő személy vezetésével imádkoznak és különböző vallásos dalokat énekelnek.

A helyben élő férjek és feleségek közel egyharmada római katolikus vallású, miközben ortodox hitű több mint 10%-a. Ez utóbbi nagyjából megfelel a helyben élő románság arányainak is. A feleségek közel 5%-a neoprotestáns, a Jehova Tanúi vallásos közösség tagjai, akik hetente a szomszédos Zabolán felépített gyülekezeti termet látogatják. Érdekes jelenség, hogy Páván első ízben annak a Pila Istvánnak az utódai álltak be a jehovista közösségbe, aki 1944 őszén önmagát illegális kommunistának nevezte, majd erre hivatkozva csakhamar átvette Orbaiszék fegyveres vezetését, szabadcsapatával pedig megakadályozta, hogy szélsőséges csoportok a szárazajtai esethez hasonló atrocitásokat végezzenek a faluban és környékén.¹² A helybéliekkel folytatott beszélgetéseink során azt tapasztalhattuk, hogy a sokak által eszelősnek tartott vezér viszonylag hamar kiábrándult a hazai sztálinista és nacionalista román kommunista vezetésből, melytől meghurcolta és letartóztatta. Kiszabadulása után már más, alternatív világképekben keresett választ saját lelki vívódásaira.¹³

A családlapos felmérés azt is felszínre hozta, hogy az 1962-es kollektivizálást követő évtizedekben gyökeresen átrendeződött a falu korábbi társadalomszerkezete. A pávai férjek 2010-ben a következő területeken dolgoztak:

Foglalkozás	Száma
Földműves	30
Kézműves	20
Munkás	41
Szolgáltatás	15
Erdészet, fakitermelés	3
Kereskedelem	7
Értelmiségi	4

¹² ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA Andrea 2002, 172–175, 414, 415, 432.

Vállalkozó	2
Nyugdíjas	50
Alkalmi, napszámos	39
Összesen	211

A pávai feleségek 2010-ben a következő foglalkozásokkal rendelkeztek:

Foglalkozás	Száma
Földműves	4
Háztartásvezető	72
Munkás	28
Szolgáltatás	21
Kereskedelem	3
Tisztviselő	1
Értelmiségi	8
Nyugdíjas	77
Alkalmi, napszámos	27
Összesen	241

Míg a 20. század közepéig a legtöbb pávai család elsősorban agráriumból élt, addig a második világháborút követő kollektivizálás, iparosítás hatására a családfők már gyökeresen szakítottak korábbi életmódjukkal, teljesen új szakmák segítségével boldogulnak. Napjainkban összesen 30 férj (14,21%) és csak 4 feleség foglalkozik földműveléssel a faluban. Ez ugyanakkor azt is tükrözi, hogy a pávai lakosság jelentős része elfordult a termőföldtől, korábbi alapvető természetes erőforrásától, s azt még állattenyésztésre is csak kisebb mértékben használja.

Az 1962-es kollektivizálást követő fél évszázadban alapvetően megváltozott a hajdani agrártelepülésben élő személyek életstratégiája és foglalkozása. Például a férjek közül 41-en, a feleségek közül pedig 28-an napjainkban munkásként, a többiek pedig nagyobb részt szolgáltatásban keresik meg kenyerüket. Asszonyaik közül azonban 72 nem rendelkezik semmiféle állandó, rendszeres munkahellyel, keresettel, mivel a legtöbben otthon háztartással, baromfitenyésztéssel és a zöldségeskert művelésével foglalkoznak.

A faluban 2010-ben összesen 50 férj (23,69%) és 77 feleség (31,95%) már nyugdíjas volt, akik általában az állami munkahelyeken vagy a kollektív gazdaságokban végzett munkájuk után járó nyugdíjból éltek. Ugyanakkor 39 férj és 27 feleség semmilyen állandó munkahellyel nem rendelkezett, rendszerint időszakos, napszámos munkából, gyűjtögetésből élt. Legnagyobb részük a falu fölötti népes telepen lakott.

A felmérés felszínre hozta azt is, hogy Páván milyen szerkezetű, jellegű családok működnek.

¹³ A meghurcolt és labilis idegzetű egyének útkeresésével kapcsolatban lásd még KÓSA László 2011, 455–476.

Családtípus	Száma összesen	Ebből cigány
Fiatal férj + feleség	9	3
Fiatal férj + feleség + kiskorú gyermekek	74	26
Férj + feleség + nagykorú gyermekek	29	3
Férj + feleség + kiskorú gyermekek/nagykorú gyermekek + unokáik	25	17
Vénleány	2	0
Egyedül élő nő	2	1
Egyedül élő (elvált) férfi	5	1
Vénlegény	6	0
Idős férj + idős feleség	32	2
Özvegyszerű férfi	8	0
Özvegyasszony	33	1
Özvegyszerű férfi + házas/házatlan gyermekei + menyé + unokái	8	2
Özvegyasszony + házas/házatlan gyermekei + menyé + unokái	37	11

A családszerkezeti felmérés azt bizonyítja, hogy gyermektelen, fiatal párokból álló háztartás csak 9 van a faluban, s azok a háztartások 3,33%-át alkotják. Számuk és arányuk azt sugallja, hogy a pávai fiatalok is már tudatosan egyre inkább kitolják, elnapolják házasságkötésük után az első gyermek vállalásának időpontját. A háztartások közel egyharmadát (27,40%) napjainkban fiatal, kisgyermekes családok alkotják. Ez egyértelműen azt érzékelteti, hogy Páva még dinamikus demográfiai tartalékkal rendelkezik. Érdekes jelenségnek tekintjük, hogy a Páván megvizsgált famíliák 10,74%-ban még nagykorú gyermekek éltek. Tehát sok olyan helybéli fiatal van, aki kiszorult a házasságkötés piacáról vagy különböző anyagi, gazdasági okok miatt még nem tudott családot alapítani, házat építeni vagy vásárolni, hogy abban új családi életet kezdhesen. Ha az első három családtípust összevonnuk, akkor az derül ki, hogy a falu háztartásainak szinte felét (41,48%-át) még fiatal családok alkotják. Tehát Páva település napjainkban is dinamikus és fiatal családokkal, kiegyensúlyozott nemzedéki szerkezettel rendelkezik.

A Páván meglátogatott famíliák közel tíz százalékát (9,25%) viszonylag összetett szerkezetű családok alkotják: egy háztartásban, vagyis „egy füst alatt” élnek szülők, házasság előtt álló vagy már családot alapított gyermekeik és azoknak gyermekei. A rendszerváltozást követő két évtizedben nagyon sokan nem tudtak rendszeresen újabb erőforrásokhoz jutni, sokan elvesztették korábban biztosnak vélt állami munkahelyeiket is. Az utóbbi évtizedben ható gazdasági válság az 1989 után ideiglenesen elérhetővé vált magyarországi munkalehetőségeket is felszámolta. Mivel sok fiatal családnak már nem tudtak új házat építeni vagy vásárolni, nagyon sok fiatal, kisgyermekes familia egy fedél alatt, egy háztartásban él szüleivel, valamint házasság előtt álló testvéreivel. Ezek-

ben a pávai famíliákban is általában megtalálhatók a hagyományosabb munkamegosztás elemei, sajátosságai. Például a nagyszülők vigyáznak az unokákra, rendszerint ők vezetik a háztartást, végzik a ház körüli legfontosabb napi teendőket, miközben fiataljaik naponta közeli városokba ingáznak munkahelyeikre.¹⁴ Páván is megfigyelhető az a jelenség, hogy a fiatalok rendszerint csak addig élnek egy háztartásban szüleikkel, amíg saját házat építenek, vásárolnak vagy örökölnek. Az utóbbi évtizedekben az is tapasztalható, hogy a fiatalok meg a szüleik, habár egy fedél alatt laknak, már nem vezetnek közös háztartást, tehát külön konyhán élnek.¹⁵

Feltűnően kevés egyedül élő nőt, vénleányt regisztráltunk Páván. A faluban ma is csak a házasságban való életet tekintik az egyedül normális, elfogadott életformának. Azonban viszonylag magasabb az egyedül élő, valamint az elvált férfiak és vénlegények száma. Általában munkahely nélkül maradt, leszakadt, naponta jelentős mértékű italt fogyasztó férfiak tartoznak ebbe a csoportba.

Páván 32 olyan háztartást találtunk, mely idős férjből és feleségből állt. Ők a falu családjainak közel 12%-át alkotják, általában kevés nyugdíjjal rendelkeznek, kertészkednek, szárnyasokat, disznókat, juhokat tartanak, s igyekeznek önmagukat gyermekeiktől függetlenül fenntartani. Az utóbbi két évtizedben az is megfigyelhető a faluban, hogy az idősödő szülők öregkorukra eltartási szerződésekkkel vagy pénztartalékokkal biztosítják saját ápolásukat és gondozásukat.

Páván összesen 8 özvegyszerű férfi és 33 özvegyasszony él. Ez a tény is azt jelzi, hogy a második világháborút követő nagy politikai, gazdasági, társadalmi események jobban megterhelték a két világháború között született férfiakat. Az általunk regisztrált 8 özvegy pávai férfi együtt élt valamelyik házas gyermekével, annak

¹⁴ Lásd SZARVAS Zsuzsa 1988, 39.

¹⁵ Lásd uo., 40.

feleségével és gyermekeivel. A fiatalok legtöbbször akkor veszik magukhoz gondozásra őket, amikor azok megbetegednek, s már nem tudják önmagukat ellátni.¹⁶ Megjegyezzük, hogy a faluban továbbra is polgárosodást megelőző alapvető családminták élnek: például az idős férfiak továbbra sem vesznek részt a háztartásvezetés hétköznapi életében, nem főznek, nem mosnak, nem takarítanak. Leggyakrabban ők csak a család háztáji gazdaságával foglalkoznak, állatokat nevelnek és kertet gondoznak.

Ha azt vizsgáljuk meg, hogy a pávai cigány társadalomban milyen szerkezetű családok fordulnak elő, azt tapasztalhatjuk, hogy már körükben is megjelennek az olyan fiatal férjből és feleségből álló famíliák, akik esküvő után pár éven át még nem vállalnak gyermeket. A pávai fiatal, kisgyermekes családok 35%-a, valamint az összetettebb, tehát szülőkből, nagykorú és kiskorú gyermekeiből, valamint unokáiból álló famíliák 68%-a elsősorban közösségükben működik. Egyedül élő vénleányt, elvált nőt vagy férfit alig, vagy keveset találunk csoportjukon belül. Érdekes az is, hogy a pávai cigányok mennyire nem hagyják magukra öregjeiket: a faluban csak két idős cigány pár él önálló, külön háztartásban. A megözvegyült férfiakat és özvegyasszonyokat általában a már családot alapított gyermekeik háztartásába integrálják, akik mindennapjaik során együtt élnek gyermekeikkel és unokáikkal. Az ilyen típusú pávai családok közel 30%-a elsősorban közösségükben működik.

Az utóbbi évtizedekben gyökeresen átalakult a pávai magyar ajkú cigány családok szerkezete is. Csoportjukon belül már 30 olyan háztartást találtunk, amelyben csak egy kiskorú gyermeket neveltek, 12-ben kettőt, 4-ben hármat, 1-ben ötöt, 2-ben pedig hat és végül csak 1 családban összesen nyolc kiskorú utódot. Tehát a rendszerváltozást követő időszakban közösségükből is eltűntek a sokgyermekes családok. Ugyanakkor a magyaroknál összesen 22 olyan famíliát találtunk, amelyben csak egy kisgyermeket neveltek, 24-ben csak kettőt, 6-ban hármat, egyetlen famíliában négyet, s már csak egy családban gondoztak hét kiskorú utódot.

*

Páva lakossága egészen második világháború végéig elsősorban földművelésből, állattenyésztésből és az erdők hasznosításából élt. A totalitárius hatalom 1945 után ebben a településben is erőszakos módszerekkel átalakította a korábbi tulajdonviszonyokat és társadalmi hierarchiát. Ennek ellenére, ez a Kovászna és Kézdivásárhely között fekvő falu még a 20. század

végén sem veszítette el lakosságát. A helybéli fiatalok ebben a két közeli városban folyamatosan munkahelyeket találtak, így Páváról nem indult ki jelentősebb migrációs folyamat. A falu voltaképp napjainkig megőrizte korábbi népességét, 2010-ben is több mint 800 személy lakott a településben.

A második világháborút követő évtizedekben gyökeresen megváltoztak az itt élők életstratégiai és életmódmintái. A termőföld a kollektivizálás hatására elveszítette korábbi jelentőségét és funkcióit. Nemcsak a férfiak, hanem már a nők is elsősorban falun kívül, különböző ipari és turisztikai létesítményekben, szolgáltatásokban keresik meg a família kenyerét. Ennek ellenére, családi keretek között tovább folytatták a gyümölcsös- és a zöldségeskertekre alapozó háztáji gazdálkodást, kis- és nagyállattenyésztést, aminek jelentősége elsősorban az 1980-es években hangsúlyozódott ki, amikor az alapvető élelmiszerek és közfogyasztási cikkek mind eltűntek a boltokból. A nők munkavállalása azonban gyökeresen átrendezte a korábbi háztartásvezetést, a családtagok, nemzedéki és nemi csoportok közötti viszonyt, a gyermekek szocializációját, a korábbi időhasználatot, valamint a táplálkozási kultúrát. Különösen az 1989-es rendszerváltozást követő időszakban a családi háztartások egyre nagyobb mértékben épültek a kereskedelmi egységek, áruházak bőséges kínálatára, ami csakhamar megváltoztatta a táplálkozás korábbi szezonálisát és a háztartások eszközkészletét.¹⁷

Az erőszakos kollektivizálást követő időszakban a pávai magyar ajkú cigányok teljesen más életstratégiákat alkalmaztak: napszámosként, idénymunkásként cselekvően bekapcsolódtak a helyi kollektív- és állami gazdaságok életébe.¹⁸ Népes családjaik Moldvában és Havasalföldön részt vettek a kukorica betakarításában, ahonnan jelentős mennyiségű *törökbúzával* tértek haza. Azt itthon rendszerint az idősebb magyar családoknak adták el. Sokan bekapcsolódtak abba a csencselő, házaló kereskedelembe, amely a Ceaușescu-korszakban nagyon fontos, nélkülözhetetlen közhasználati cikkekkel látta el a helybéli magyarokat. Mindebből csakhamar jelentős jövedelemre tettek szert, feltörekvő családjaik pedig rendre leköltöztek az erdő alatti „gettóból” a falu centrumába, ahol a főút mentén vásároltak telkeket, és ott építettek impozáns házakat. Korábbi családi hagyományaiknak köszönhetően körükben egészen az 1989-es rendszerváltozásig elterjedt maradt a sokgyermekes családi modell.¹⁹ Mindezek a folyamatok fokozatosan azt eredményezték, hogy a 21. század

gyermeket neveltek. Utána fokozatosan meghonosodott a kétgyermekes családmódel. Érdekes, hogy a cigány közösségekben egészen az 1989-es rendszerváltozásig fennmaradtak a többgyermekes családok. A gyermekek számának tudatos korlátozása náluk csak az utóbbi két évtized során bontakozott ki.

¹⁶ Lásd SZARVAS Zsuzsa 1988, 39.

¹⁷ Bővebben lásd POZSONY Ferenc 2006, 144.

¹⁸ POZSONY Ferenc 2003.

¹⁹ A helybéli református családkönyvek adatai szerint a pávai magyar családok egészen az első világháborúig általában 8-10

küszöbén már ők alkotják a település lakosságának közel felét.

Az elmúlt évtizedekben gyökeresen megváltozott Páva korábbi etnikai és felekezeti arculata. A felekezeti vegyes, református–római katolikus családok gyermekei az utóbbi évtizedekben rendszeresen a római katolikus közösségbe kapcsolódtak be. A korábbi felekezeti arányok megváltozását még az is elősegítette, hogy a római katolikus családok jóval több gyermeket vállaltak, mint a protestáns famíliák.

A Páván zajló etnokulturális és demográfiai folyamatok új helyzetet teremtettek nemcsak a gazdasági,

hanem az oktatási és az egyházi életben is. A faluban egyre nagyobb teret veszít az a református magyarság, mely évszázadokon át alapjaiban meghatározta a település arculatát és jellegét. Voltaképp az a helyzet állt elő, hogy egy később betelepedett, a helyi gazdasági, társadalmi, egyházi és kulturális életbe csak részben beépült etnikai csoport, a magyar ajkú cigányság, elsősorban annak feltörekvő része, napjainkban egyre dominánsabb szerepet játszik a legújabb kulturális- és életmódminták (pl. modern lakberendezés, viselkedés, étkezési kultúra) meghonosításában, valamint a modernizációs folyamatok kibontakozásában.

Pozsony Ferenc – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár; pozsonyferenc@yahoo.com

Irodalom

- ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA Andrea
2002 *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*, Coordinator Lucian Nastasă, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj.
- FARAGÓ Tamás
1983 Háztartás, család, rokonság. Jegyzetek a legújabb család- és rokonságtudományi eredmények alapján, *Ethnographia*, XCIV, 2, 216–254.
2000 Család és háztartás a hagyományos magyar társadalomban. Család és háztartás – fogalmak, modellek, mítoszok, in: Paládi-Kovács Artilla (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 454–483.
- KÓSA László
2011 Református ifjúsági körök bomlasztása Budapesten az 1960-as évek első felében, in: Uő: *Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 455–476.
- KOVÁCS Emese
1978 A családi háztartásszervezés átalakulása, in: Bodrogi Tibor (szerk.): *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 173–200.
- POZSONY Ferenc
2003 Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán, in: Bakó Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*, MTA Társadalomkutatási Központ, Budapest, 109–138.
2006 *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet*, Kriza János Néprajzi Társaság – Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.
2007 Etnikai és demográfiai folyamatok Zabolán, in: Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*, A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai 1, 237–272.
2009 Magyarfenes. Egy falu az észak-erdélyi autópálya szomszédságában, *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*, 10, 35, 141–146.
- SZARVAS Zsuzsa
1988 Tárgyak és életmód. Összefüggések a háztartások eszközkészletének alakulása és az életmódváltozás között, *Életmód és Tradíció I*, Magyar Néprajzi Kutatócsoport, Budapest.
- VARGA E. Árpád
1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Structura familiilor și a gospodăriilor în satul Pava (2010)

(Rezumat)

Situându-se între orașele Târgu Secuiesc și Covasna, (astăzi aparținând comunei Zăbala), satul Pava și-a păstrat structura demografică anterioară; și în anul 2010 locuiau mai mult de 800 de persoane în sat. Procesele etno-demografice de aici au creat situații inedite nu numai în viața economică ci și în cea educațională și ecleziastică. Comunitatea maghiarilor de religie reformată, care odinioară a determinat imaginea și caracterul satului, pierde din ce în ce mai mult teren. În perioada de după colectivizare, țiganii vorbitori de limba maghiară au avut o strategie de viață diferită de cea a secuilor. Pe lângă faptul că au lucrat ca zilieri și muncitori sezonieri în colectivele locale și gospodăriile de stat și au lucrat cu familiile lor numeroase ca muncitori sezonieri și în Moldova și Muntenia, s-au alăturat bișnițarilor care în perioada post-Ceaușescu au aprovizionat localnicii cu bunuri de larg consum utile. Pe urma acestor activități au obținut un câștig considerabil, familiile lor din ce în ce mai bine situate s-au mutat din ghetou de sub pădure și au cumpărat sau și-au construit case impozante la marginea drumului principal. Astăzi satul a ajuns în situația ca economia locală să fie condusă de un strat ambițios al unei noi etnii (țiganii vorbitori de limba maghiară), care joacă un rol din ce în ce mai dominant și în răspândirea celor mai noi modele de modernizare (design interior, vestimentație, obiceiuri gastronomice).

Family and Household Structure of Páva (2010)

(Abstract)

Pava village situated between the towns Tg. Secuiesc and Covasna (today part of Zăbala commune) has preserved its previous demographic structure; its population numbered 800 in 2010 too. The ethno-demographic processes have created a new situation not only in the economic life but also in the educational and ecclesiastical life of the village. The reformed Hungarian community, that once determined the image and character of the village, has lost ground. Following the period of collectivization the Hungarian speaking Gypsies had a strategy of life different from the Székelys'. Besides the fact that they worked as day-workers or seasonal workers at local collectives or state farms and worked as seasonal workers with their numerous families in Moldova and Muntenia, they also joined the swap trade that in the post-Ceaușescu period provided the locals with useful articles of everyday use. Due to this they have acquired a considerable wealth, their rising/ambitious families moved down from the "ghetto" under the forest and bought or built impressive houses on the main road. Today the village is in the situation that the economy is led by an ambitious stratum of a new ethnic group (Hungarian speaking Gypsies), that plays an ever increasing role in bringing into fashion the latest modernization patterns (interior design, clothing, gastronomic/eating habits).